

De Rüschergroeve: van kleigroeve naar libellenbakermat

H. G.P. Reumkens, Hoge Barakken 11B, 6221 CM Maastricht
J.T. Hermans, Hertestraat 21, 6067 ER Linne

De Schinveldse bossen zijn samen met de Brunsummerheide, zeker voor Zuid-Limburg, een uitzonderlijk gebied. Het bestaat in de ondergrond uit tertiaire zand- en leemgronden. Overal zijn deze afzettingen, behalve op de Brunsummerheide, nadien overstoven met löss (STIBOKA, 1970). Ook kwamen in deze regio verspreid pakketten van de zogenaamde Reuverklei voor. Deze zijn plaatselijk gewonnen voor de keramische industrie. Het graven naar deze delfstof heeft zijn sporen achter gelaten in de vorm van plassen en groeves. Bij gelegenheid van haar zestig jarig bestaan in 1992 kreeg Stichting het Limburgs Landschap van DSM een dergelijke groeve in de Schinveldse bossen geschonken van ruim zeven ha groot. Het terrein ligt in het stroomgebied van de Rüscherbeek en herbergt een interessante flora en fauna. Dit artikel geeft een eerste overzicht van de soorten libellen die in en rond deze Rüschergroeve voorkomen.

DE RÜSCHERGROEVE EN OMGEVING

In het ontstaan en de ontwikkeling van de Schinveldse bossen speelt de Rüscherbeek een centrale rol. Dit stroompje lag al in de oertijd

midden in het gebied. Ten oosten ervan was het terrein nat en drassig, zoals tegenwoordig het Vosbroek gelegen ten noordoosten van de groeve. Dit broekbos voedt de beek met kwelwater. Ten westen van het beekje was de grond droger en leemachtig. Hier wordt al eeuwenlang klei voor de keramische industrie gewonnen (RADEMAKERS, 1989). De Rüscherbeek had oorspronkelijk zijn bron in het centrum van het Vosbroek. In de negentiende eeuw werd een zuidelijker gelegen bron aangeboord en kreeg de beek een gegraven loop. Van hieruit werd ten behoeve van de landbouw overtollig water afgevoerd en konden drogere gebieden worden bevoeid. Deze gegraven stroom is eind jaren negentig langs de oostkant van de Rüschergroeve geleid (BOSMAN & KURSTJENS, 1999). De huidige groeve was tot het einde van de jaren zestig in de vorige eeuw in gebruik als bouwland. Daarna is er tot eind 1999 op beperkte schaal klei gewonnen. Ten gevolge van deze kleiwinning ontstond in het noordoostelijk deel een tamelijk grote plas gevuld met kwelwater en water uit de Rüscherbeek. Thans is deze plas voor een belangrijk deel bedekt met Drijvend fonteinkruid (*Potamogeton natans*). De plas ligt verscholen te midden van een dichte struikvegetatie van Ruwe berk (*Betula pendula*) met daartussen struweel van braam (*Rubus spec.*). De oevers zijn begroeid met veel Grote lisdodde (*Typha latifolia*) en Pitrus (*Juncus effusus*). In de ondiepe waterpartijen groeit tussen het dominante Drijvende fonteinkruid regelmatig Gewone waterbies (*Eleocharis palustris*). In dit onderzoek wordt deze plas de Groeveplas genoemd. Ten noorden van de groeve tot aan de Grote Allee ligt een groot water dat clandestien ook als zwembad wordt benut. Door recreatie en het ontbreken van waterbegroeiing is deze plas minder geschikt voor libellen en daarom niet bij het onderzoek betrokken.

Voor de libellenstand in en rondom de groeve zijn wel twee kleinere plassen van belang. Een daarvan grenst aan de noordwesthoek van de groeve. Ook deze plas is door kleiwinning ontstaan. De plas ligt beschut in een opgeschoten en jong bos van Zwarte els (*Alnus glutinosa*). De oevers zijn dicht begroeid met een smalle zone van Riet (*Phragmites australis*). Er is geen onderwatervegetatie aanwezig. In dit artikel wordt deze plas de Bosplas genoemd. Tenslotte ligt ongeveer 50 m ten noordoosten van de groeve een klein water, eveneens met een Rietkraag en beschut

FIGUUR 1

Een van de wateren bij de Rüschergroeve, de zoge-

FIGUUR 2
 Overzicht van de Rüschergröeve met de onderzochte locaties (© Tapagrafische Dienst, Emmen).

en Kleine plas zijn geen eigendom van Stichting het Limburgs Landschap.

DE LIBELLEN

Tabel 1 geeft een overzicht van de libellen die in verschillende periodes en jaren in en om de Rüschergröeve zijn waargenomen. Deze tabel illustreert tevens de ontwikkeling die de groeve heeft doorgemaakt. Tussen 1977 en 1996 werd er in de groeve nog klei gewonnen. Het

door bomen en struiken, voornamelijk Grauwe wilg (*Salix cinerea*) en Ruwe berk. Door de beschaduwing is er geen onderwatervegetatie aanwezig, maar in de oeverzone groeit wel een smalle kraag van Snavelzegge (*Carex rostrata*) en komen enkele exemplaren Grote lisdodde voor. Deze plas wordt aangeduid als de Kleine plas [figuur 1]. Figuur 2 geeft een beeld van de groeve en van de ligging van de bezochte wateren (STAAL & OVAA, 2006; BURO KLOEG, 2001). De Bosplas

terrein was geen aantrekkelijke plek voor libellen. Omdat het gebied niet toegankelijk was, konden maar weinig waarnemingen worden gedaan. In de periode 1997 tot 2003 begint, vrijwel gelijktijdig met de geleidelijke beëindiging van de kleiwinning, de start van de natuurontwikkeling van het gebied. Dit komt ook tot uitdrukking in het aantal waarnemingen en het aantal waargenomen soorten libellen. In 1999 deed het ecologisch adviesbureau Wissel in opdracht

van Stichting het Limburgs Landschap een onderzoek naar de aanwezige flora en fauna en verbond daaraan een natuurontwikkelings- en beheersvisie (BOSMAN & KURSTIENS, 1999). De lijst van waargenomen libellen in 1999 is overgenomen uit deze studie. In 2006 hebben beide auteurs van dit artikel driemaal de groeve en omgeving onderzocht op het voorkomen van libellen. De resultaten daarvan worden weergegeven in tabel 2.

Vanaf 1997 zijn in totaal 28 soorten libellen waargenomen. Daaronder zijn enkele bijzondere en zeldzame soorten. De Ge-

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Periode			
		1977-1996	1997-2003	1999	2006
Waterjuffers		<i>Zygoptera</i>			
1 Weidebeekjuffer	<i>Calopteryx splendens</i>		X	*	*
2 Houtpantserjuffer	<i>Lestes viridis</i>		X	*	*
3 Gewone pantserjuffer	<i>Lestes spansa</i>		X	**	*
4 Tangpantserjuffer	<i>Lestes dryas</i>			*	
5 Tengere pantserjuffer	<i>Lestes virens</i>				*
6 Zwervende pantserjuffer	<i>Lestes barbarus</i>		X	*	
7 Bruine winterjuffer	<i>Sympetma fusca</i>		X	***	
8 Azuurwaterjuffer	<i>Coenagrion puella</i>	X	X	****	****
9 Watersnuffel	<i>Enallagma cyathigerum</i>		X	***	*
10 Lantaantje	<i>Ischnura elegans</i>	X	X	***	**
11 Tengere grasjuffer	<i>Ischnura pumilia</i>		X	**	
12 Vuurjuffer	<i>Pyrrhosoma nymphula</i>	X	X	**	**
13 Koraaljuffer	<i>Ceragrion tenellum</i>		X		**
14 Blauwe breedscheenjuffer	<i>Platycnemis pennipes</i>	X	X	****	
Glazenmakers		<i>Anisoptera</i>			
15 Paardenbijter	<i>Aeshna mixta</i>		X	*	**
16 Blauwe glazenmaker	<i>Aeshna cyanea</i>		X	**	**
17 Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>	X	X	***	***
18 Plasrombout	<i>Gomphus pulchellus</i>	X	X	***	*
19 Gewane branlibel	<i>Cordulegaster boltonii</i>		X		
20 Smaragdlibel	<i>Cardulia aenea</i>	X	X	***	***
21 Viervlek	<i>Libellula quadrimaculata</i>	X	X	**	****
22 Platbuik	<i>Libellula depressa</i>	X		**	**
23 Gewone oeverlibel	<i>Orthetrum cancellatum</i>		X	***	**
24 Beekoeverlibel	<i>Orthetrum coerulescens</i>		X	*	***
25 Zwarte heidelibel	<i>Sympetrum danae</i>		X	*	
26 Bloedrode heidelibel	<i>Sympetrum sanguineum</i>		X	**	**
27 Geelvlekheidelibel	<i>Sympetrum flaveolum</i>		X	*	

TABEL 1
 Waargenomen soorten libellen in de Rüschergröeve en omgeving in de periodes 1977-1996 en 1997-2003 (HERMANS et al., 2004), in 1999 (BOSMAN & KURSTIENS, 1999) en in 2006. Aantal exemplaren: *: 1-2; **: 3-9; ***: 10-49; ****: 50-100; X: aantal

FIGUUR 3

Beekoeverlibel (*Orthetrum coerulescens*), territoriaal mannetje op post (foto: J. Hermans).

wone bronlibel (*Cordulegaster boltonii*) is slechts eenmaal gezien, op 29 juli 2002, terwijl ze in het Rüscherbeekje langs de groeve eitjes afzette (REUMKENS, 2003). Voor zover bekend heeft dit niet geleid tot een nieuwe populatie en betrof het een zwervend wijfje. Boven het Rüscherbeekje langs de groeve en bij een kwelstroompje ten zuiden van de Groeveplas vliegt de vrij zeldzame Beekoeverlibel (*Orthetrum coerulescens*). Het kleine ijzerhoudende kwelstroompje is voor deze soort als voortplantingslocatie van groot belang [figuur 3]. Tijdens het terreinbezoek in juli vlogen er minimaal vijf territoriale mannetjes en slopen twee verse exemplaren uit de larvenhuid. Door de voortschrijdende vegetatiesuccessie groeit dit kwelstroompje dicht met hoog opschietende ruigtekruiden en vindt toenemende beschaduwing plaats door opslag van Ruwe berken Zwarte els. Een soort als de Tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*) is hierdoor inmiddels verdwenen, terwijl deze waterjuffer in 2003 hier nog werd waargenomen. Bij de Groeveplas zijn in 2006 enige exemplaren van de vrij zeldzame Koraaljuffer (*Ceriagrion tenellum*) waargenomen. Het gaat hier om een kleine populatie, die in 2003 ook al aanwezig was. In de groeve vlogen in 2006 ook twee Tengere pantserjuffers (*Lestes virens*), die voornamelijk als zwervers beschouwd moeten worden. De Plasrombout (*Gomphus pulchellus*) is een vaste bewoner van de groeve en omgeving. De vrij zeldzame Bruine winterjuffer (*Sympetma fusca*) is in en bij de groeve vrijwel elk jaar gezien, maar in 2006 hebben we haar aanwezigheid niet kunnen vaststellen.

Dat tijdens de inventarisatie in 2006 een aantal libellensoorten niet meer is gezien, is voor een deel te verklaren. De groeve is intussen de pioniersfase gepasseerd. Soorten die een voorkeur hebben voor wateren met pioniervegetatie, zoals de Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) en de Tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*), zijn nu weer als bewoner uit het gebied verdwenen. Soorten als de Weidebeekjuffer (*Calopteryx splendens*) en de Geelvlakheidelibel (*Sympetrum flaveolum*) staan bekend om hun zwervend gedrag. Evenals voor de Zwarte heidelibel (*Sympetrum danae*) ont-

breekt in de Rüschergroeve voor deze libellen het geschikte voortplantingsbiotoop. De Blauwe breedscheenjuffer (*Platycnemis pennipes*) is in 2006 merkwaardig genoeg in of bij de groeve niet waargenomen, terwijl het daar toch een algemene soort is. De overige libellen zijn gewone soorten die te verwachten zijn bij voedselrijke wateren van uiteenlopende aard (KETELAAR *et al.*, 2002).

HET BEHEER

De Rüschergroeve heeft zich ontwikkeld tot een voor libellen interessant en waardevol terrein. Om de kwaliteit van dit gebied te handhaven is een actief beheer nodig. De groeve wordt begraasd door een drietal paarden, die we tijdens onze bezoeken in 2006 niet hebben gezien. De afwezigheid van deze grazers heeft zijn weerslag

TABEL 2

Waargenomen soorten libellen in de

Rüschergroeve en omgeving in 2006 (9 juni, 3 juli en 9 september), geordend naar de bezochte deellocatie. 1: Groeveplas; 2: Bosplas; 3: Kleine plas; 4: Rüscherbeek; 5: kwelstroompje Groeveplas; 6: drassige laagte. Aantal exemplaren: *: 1-2; **: 3-9; ***:

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Lokatie					
		1	2	3	4	5	6
Waterjuffers <i>Zygoptera</i>							
1 Weidebeekjuffer	<i>Calopteryx splendens</i>			*			
2 Houtpantserjuffer	<i>Lestes viridis</i>		**				
3 Gewone pantserjuffer	<i>Lestes sponsa</i>	*					
4 Tengere pantserjuffer	<i>Lestes virens</i>	*			*		
5 Azuurwaterjuffer	<i>Coenagrion puella</i>	****	***	**	**		
6 Watersnuffel	<i>Enallagma cyathigerum</i>			*			
7 Lantaarntje	<i>Ischnura elegans</i>	****	**	*	**	*	*
8 Vuurjuffer	<i>Pyrrhosoma nymphula</i>	*		**			
9 Koraaljuffer	<i>Ceriagrion tenellum</i>	**		*			
Glazenmakers <i>Anisoptera</i>							
10 Paardenbijter	<i>Aeshna mixta</i>	*		*	*		
11 Blauwe glazenmaker	<i>Aeshna cyanea</i>		*	**	*		
12 Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>	**	*	*			
13 Plasrombout	<i>Gomphus pulchellus</i>			*			
14 Smaragdlibel	<i>Cordulia aenea</i>	***	***	***			
15 Viervlek	<i>Libellula quadrimaculata</i>	***	***	**		*	*
16 Platbuik	<i>Libellula depressa</i>						*
17 Gewone oeverlibel	<i>Orthetrum cancellatum</i>		**	**			
18 Beekoeverlibel	<i>Orthetrum coerulescens</i>	**			**	**	
19 Bloedrode heidelibel	<i>Sympetrum sanguineum</i>					*	

FIGUUR 4

Rüscherbeekje in 2003, een geschikt voortplantingsbiotoop voor Beekoeverlibel (*Orthetrum coerulescens*) en Blauwe breedscheenjuffer (*Platycnemis pennipes*) (foto: H. Reumkens).

FIGUUR 5

Rüscherbeekje in 2006, teveel boom- en struikopslag maakt dit stroompje onaantrekkelijk voor libellen (foto: J. Hermans).

op het open karakter van het terrein. Vooral rond de Groeveplas ontstaat een dicht bos. Ook het westelijk deel van de groeve verbost in

snel tempo. Maar het meest opvallend en ingrijpend is de situatie van de Rüscherbeek langs de oostkant van de groeve. Waar eerst een helder stromend beekje met rietbegroeiing was, ligt nu een stroompje in de schaduw van bomen, waardoor met name voor de Beekoeverlibel nauwelijks geschikt voortplantingsbiotoop meer over is [figuur 4 en 5]. We hopen dat de jubilerende Stichting het Limburgs Landschap zoveel extra middelen cadeau krijgt, dat het de groeve een opknopbeurt kan geven die niet alleen de bijzondere libellenstand, maar ook de overige flora en fauna ten goede komt.

Summary

THE RÜSCHERGROEVE QUARRY: FROM CLAY PIT TO DRAGONFLY BREEDING GROUND

The Schinveldse bossen and Brunssummerheide areas form an exceptionally valuable nature reserve in the southern part of the province of Limburg (Netherlands), with a subsoil made up of sand and loam sediments. In the past, so-called Reuver clay was excavated here for the local ceramics industry. Several quarries and water-filled pits resulting from this quarrying activity have remained.

This article discusses the dragonflies of the Rüscher quarry, a 7 ha site in the south-eastern part of the Schinveldse bossen area. From 1997 until 2006, 28 species of dragonfly were recorded here, while in 2006, 20 species were observed. The Rüscher quarry is of particular interest for dragonflies like the Keeled skim-

damselfly (*Ceragrion tenellum*) and Downy emerald (*Cordulia aenea*). Typical pioneering species like the Southern emerald damselfly (*Lestes barbarus*) and Scarce blue-tailed damselfly (*Ischnura pumilio*) have disappeared as a result of succession processes in the vegetation. The article ends with some suggestions for future management.

Literatuur

- BOSMAN, W. & G. KURSTIENS, 1999. Ruimte voor natuur in de Russchergroeve. Natuurontwikkelingsvisie voor kleigroeve in de Schinveldse bossen. Wissel ecologisch adviesbureau, Ooij.
- HERMANS, J.T., R.W. AKKERMANS, F. MERTENS, J. VAN DER WEELE & H.W.G. HEIJGERS (red.), 2004. Werkatlas Libellen in Limburg. Inventarisatiegegevens 1977-2003. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Roermond.
- KETELAAR, R., L.W.G. HIGLER, D. GROENENDIJK, J.T.

landschappen. In: Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden: 85-106.

- BURO KLOEG (red.), 2004. Natuurwijzer. De natuurgebieden van Vereniging Natuurmonumenten. Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- RADEMAKERS, P. (red.), 1989. Delfstoffen in Limburg. Nederlandse Geologische Vereniging, Valkenswaard.
- REUMKENS, H., 2003. Een waarneming van de Gewone bronlibel in de Rüscher groeve bij Schinveld. *Brachytron* 7 (1): 23-26.
- STAAL, E. & A. OVAA, 2006. Uit en Thuisboek. Handboek voor de natuurgebieden van Het Limburgs Landschap. Stichting het Limburgs Landschap, Arcen.
- STIBOKA, 1970. Bodemkaart van Nederland. Schaal 1:50.000. Blad 59 Peer - Blad 60 West en 60 Oost Sittard. Stichting voor Bodemkartering, Wa-